

in je v hitrici izbral iz velikanske snovi, ki je napisana o problemih, katere je hotel razmotrivati, kar mu je bilo najbolj pri roki in kar mu je ugajalo; to pa s tako vidno tendenco, da o kritični in znanstveni obdelavi gradiva ne more biti govora. Ne da bi hoteli zanikati potrebe študija vseh problemov, moramo tak način dela odklanjati in ga smatrati za nam nepotrebno vsiljevanje „tujega blaga“, zlasti, ker je delo izšlo iz vrst, ki, ka da r jim ka že, najbolj ostro nastopajo proti vsemu, kar je „tujega“ in jim kakor koli ne gre v račun.

Pri vsem moramo upoštevati še nekaj dejstev, ki kažejo na utemeljenost gornjih trditev. Delo je nastajalo v času, ko je pri nas vladala diktatura in si polagoma utrjevala svoje položaje. Zato je iskala vzorov zunaj meja, kamor je tudi pošiljala ljudi, da se v raznih potrebnih strokah izvežbajo. V to dobo pade tudi propaganda za tako zvano „kulturno sodelovanje“ med nami in Italijo. Ali ne moremo smatrati tudi Žebota kot enega izmed tistih, ki mu je bila poverjena s proučevanjem korporativizma posebna naloga, kateri naj bi kasneje služil doma?

Za nas je „sistem“, za katerega se pisec tako zavzema, plod nasilne ureditve, toda ne v interesu ljudstva, ampak v interesu vladajočih, ki predstavljajo najbolj izraziti kapitalizem. Kot takega ga odklanjamo, kot odklanjamo vsako nasilje in privilegije, ki si jih hočejo ustvariti posamezniki na račun ljudstva. Za tak sistem se pisec očitno zavzema. Pri tem ga ne more opravičevati niti začetništvo niti naglica dela, ker je tendenca preočitna.

— šk —

Dr. Anton Dermota

Lani v maju je preteklo četrto stoletje od smrti Antona Dermote, vodje slovenskih masarykovcev-socialistov in urednika „Naših zapiskov“, ki si je bil pridobil upoštevno stališče v slovenski publicistiki svoje dobe. V teh razgibanih zadnjih pet in dvajsetih letih je Dermotovo delo že močno zatonilo v pozabo, čemur se ne moremo čuditi, saj pripada vsebinsko skoraj docela tolikanj odmaknjeni nam predvojni dobi, ki je ni v mnogih pogledih preraščalo v bodočnost. Da se je Dermotovo delo nadaljevalo v svetovni vojni in po prevratu, bi nam bil mnogo bližji in ne bi tako redko obujali spomina nanj. Če izhajamo iz idejnih osnov, ki si jih je bil Dermota postavil v poldrugem desetletju svojega javnega dela, in če si zamislimo, kakšen bi bil njegov nadaljnji samorasli razvoj v okolju, iz katerega ga ne moremo iztrgati, ne moremo dvomiti, da bi bil šel Dermota v bistvu isto pot, ki sta jo šla njegova najbližja somišljenika in sodelavca dr. Dragotin Lončar in Albin Prepeluh.

Ta pot bi bila naslednja: Bankrot mednarodne socialne demokracije ob nastopu svetovne vojne ne bi bil pretresel njegove socialistične vesti in ga povedel h globljemu pojmovanju socialističnega problema, ampak bi mu bil samo odvezal roke nasproti idejnemu bistvu socializma, ki mu je bilo že dotlej notranje tuje. V zadnjem vojnem letu bi ga našli v skupini slovenskih socialističnih intelektualcev, ki je stopila v opozicijo zoper vodilno skupino v naši socialni demokraciji; „socialistična omladina“ bi si ga bila gotovo postavila na čelo. Idejnopolična smer te struje bi bila pač bistveno ista, le udarne moči bi imela z njim znatno več. Dermota je bil v svojem krogu edina prava politična natura po svoji duhovni in dejavni usmerjenosti, zato ga je tudi predstavljal naven. Upravičeno je dr. Lončar že v dobi „socialistične omladine“, v začetku l. 1918. tožil Prepeluhu (v pismu od 6. II.) nad vrzeljo, ki jo je povzročila Dermotova prezgodnja smrt, in pozneje, v dobi razsula socialne demokracije zapisal (Naprej od 22. V. 1920), da je zadel socialistično gibanje na Slovenskem na pragu svetovne vojne občuten udarec s smrtjo Dermote, ki je bil aktiven politik in mož znanja in značaja. Dermota bi bil gotovo zavzel v poprevratni socialistični politiki v Jugoslaviji tisto mesto, ki je pripadlo Prepeluhu, globljemu teoretiku, a okornejšemu politiku. Ideje

in načrte svojega kroga bi spretneje zastopal in mu tako priskrbel ugodnejše politične pozicije tudi pri razhodu s socialno demokracijo na vprašanju slovenske avtonomije v Jugoslaviji. Seveda je ta zamisel Dermotove nadaljnje poti le pogojnega značaja in smo jo uporabili le kot sredstvo, da opozorimo na pot, ki jo je dejansko šel njegov krog, katerega politična smer je bila tudi njegova, in da oznamujemo njegov pomen v tem krogu. Nujne usode predvojnega slovenskega socializma bi tudi Dermotova osebnost ne mogla bistveno spremeniti...

Spomin na Dermoto nam je sedaj oživila „Cankarjeva družba“, ki je izdala med svojimi letošnjimi knjigami tudi zbirko Dermotovih člankov pod naslovom „Slovenski politični problemi“ (120 strani). Kakega zadovoljivega odgovora na današnje slovenske politične probleme ta zbirka bralcu ne more nuditi in je ne bi nudila tudi tedaj, če bi bil izbor popolnejši in obsežnejši. Tudi taka popolnejša zbirka, ki bi bila bolj zaželeno, bi bila predvsem gradivna knjiga za zgodovinarja, ne pa teoretična čitanka za današnjega človeka, ki se mu zastavljajo problemi v vse drugačnih zvezah, kakor pa so se zastavljali v tako zelo drugačni predvojni dobi Dermoti in njegovemu krogu. Varljivo se nam zdi pričakovanje izdajateljev, da bodo ob tej zbirki „bralci z največjim pridom primerjali današnje razmere z dosedanjim našim političnim razvojem in iz tega primerjanja dobili pobude, da se bodo mogli lažje ‚bojevati na težki poti do cilja‘“ (str. 5). Tako primerjanje in take izpodbude bi bili morali izdajatelji zbirke današnjim bralcem omogočiti z zadostnim komentarjem in analizo zgodovinskega ter zlasti idejnega gradiva, ki ga vsebujejo Dermotovi spisi; osvetliti bi bilo treba Dermotovo mesto v razvoju naše socialistične misli, gibanja in naroda in tako dati bralcu ključ za kritično razumevanje njegovega dela. Uvodni sestavek o Dermotovem življenju in delu, ki ga je napisal C. Š. (32 strani) pa ne predstavlja niti poskusa take osvetlitve in analize, ampak nudi le nekaj dodatnega gradiva pretežno zunanje opisnega značaja; Dermotove idejne pozicije nam konkretnije ne oznamujejo in ostaja povsem pri predvojnih merilih, kar je sploh značilno za duhovno stagnacijo povojne socialne demokracije... To predvojno ozračje cele knjižice je povrhu dopolnjeno še v jezikovnem pogledu: članki so podani v čistih ponatisih, niso popravljeni po današnjem pravopisu in po današnji književni slovenščini, kar nam pri podobnih izdajah nalagata okus in dolžna skrb za jezik.

Kaj nam izpovedujejo izbrani Dermotovi članki zanj in za nas? Kažejo nam njegovo močno stran, njegovega ostroumnega duha, ki zastavlja in rešuje vprašanja z ostrimi prijemi, hkrati pa tudi njegovo šibko stran, pomanjkanje globine, pomanjkanje teorije, ki bi ga povedla do vzrokov dogajanja, do vzmeti, skritih pod njegovim površjem. Dermota je bil oster kritik dejanja in nehanja liberalnih in klerikalnih konservativcev svoje dobe, a se je v bistvu tudi omejeval na to kritiko; pri njem pretežno prevladuje nekako politično „pridiganje“ nasprotnikom. Pozitivnih temeljev za politiko, ki naj bi premagala napadano konservativnost, pa ne postavlja, socialistične politike ne bogati, je ne spravlja na nova pota. V njegovih člankih ni skoraj nobenih programatičnih socialističnih misli, ne odkrivajo nam nobene bistvene črte socializma sploh ali slovenskega socialističnega gibanja posebej. Postavlja se nam bistveno vprašanje, zakaj je bila Dermotova duhovnost takšna. Pravi odgovor najdemo edinole v njegovi idejni poziciji: Dermota je bil v bistvu radikalen meščanski demokrat, dosleden zankovalec meščanske konservativnosti, ni se pa dokopal do pozitivnega socialističnega nazora, ki meščansko konservativnost ne samo zanikuje, ampak tudi nadomešča z drugo družbeno in nazorsko osnovo. Socializem mu je ostal notranje tuj, s socialističnim gibanjem se ni organsko zrasel, čeprav se je brez pridržkov predstavljal za socialista po idejni in strankarski pripadnosti; ta njegova pripadnost je bila zgolj mehanična. (Pravilno ga oznamuje Tuma v „Spominih“, str. 317/8.) Naravno je, da zato pri njem kakšne pozitivne socialistične prepričevalnosti ni najti.

Najdemo pa pri njem ostro oznamenovanje negativnih črt obeh konservativnih slovenskih taborov sploh in njunega konkretnega ravnanja posebej. Ta kritika tvori pretežno miselno vsebino njegovih člankov, ki so izbrani v tej zbirki, pri vrsti člankov celo izključno vsebino. Značilen je v tem pogledu njegov prvi večji politični članek „Stari in novi program“ iz I. letnika „Naših zapiskov“ (1903), v katerem se je kritično lotil vsezaverodomcesarjevstva in liberalnega nedela, skritega za velikimi besedami, ter skušal presaditi k nam Masarykovo geslo vztrajnega „drobnega dela“. Tudi v edinem članku, kjer se je lotil važnega taktičnega problema socialistične politike, ali naj bi z vidika protiklerikalizma podpirala liberalno stranko zoper močnejšo nasprotnico, se nam kaže Dermota v bistvu le kritični obsojvalec bankrotnega slovenskega liberalizma; njegovi „naprednosti“ je odrekel vsakršno vrednost in zato vsakršno podporo. Povojna socialna demokracija se tu od Dermote ni učila... Iz spominskega članka „Masaryk in Slovenci“ (l. 1910.) vstane pred nami ostro začrtani duhovni obraz slovenskih masarykorcev, ki so morali zaradi svojega doslednega demokratizma pristati v socialni demokraciji. V člankih „Socializem na Slovenskem“ (pravilen bi bil naslov „Slovenski socializem“) in „Naši socialni problemi“ imamo samozavesten zagovor nazorskega dela Dermotovega kroga, ki si je prizadeval presaditi socializem v posebne slovenske razmere in tako ustvarjal „slovenski tip socializma“. Kakor sem razložil že v študiji „Prepeluhov idejni razvoj“ (poglavje V.) zasluži tako oznamenovanje edinole Prepeluhovo delo; v sodelovanju med masarykovi in Prepeluhom so glede socializma sprejemali idejno prvi od drugega.

Največkrat se je v bližnji preteklosti imenovalo Dermotovo ime v zvezi z njegovim odločnim zastopanjem slovenskega stališča zoper novoilirstvo. V zbirki imamo njegov članek o „slovenstvu in jugoslovanstvu“ iz „Naših zapiskov“ l. 1912., v katerem razodeva svojo živo vero v bodočnost slovenskega naroda v polemiki s črnogledimi malodušneži, ki so utemeljevali utonitev slovenstva v jugoslovanstvu z razlogom, da Slovenci nimamo bodočnosti, ker smo premajhni, da bi mogli vzdržati pritisk mogočnih sosedov. Morda bi bilo bolje, da bi v zbirki izšel obširnejši Dermotov sestavek o tem vprašanju in hkrati njegov poslednji članek „Ilirizem, novoilirizem, jugoslovanstvo in Slovenci“, ki je bil priobčen v težko dostopnem praškem tedniku „Přehledu“ (marec-april 1914, št. 20—25/6) in ki ga v slovenščini sploh nimamo. Tudi tej, najvažnejši sestavini Dermotove idejne dediščine, njegovi veri v slovenstvo, povojna socialna demokracija ni sledila.

Kakor smo zgoraj ugotovili, bi moralo danes biti težišče pri obravnavanju Dermote in njegovega kroga v kritični analizi, ki bi premagala njegovo nezadostno idejno pozicijo ter njegovo pozitivno dediščino postavila na trdnejšo osnovo. Izdaja „Cankarjeve družbe“ take analize niti ne nakazuje. Zato je pozitivna le toliko, kolikor veje iz nje ostri kritični duh Dermote, ki je že pred tridesetimi leti zastavil bistveni slovenski politični problem (glej zadnji članek zbirke), koliko časa bodo Slovenci politično v službi koristi in smotrov, ki nimajo nič opraviti z resničnimi koristmi slovenskega ljudstva in ki so naravnost nasprotni tistemu, kar naj bi bila „ideja slovenskega naroda“.

Dušan Kermauner.

Likovna umetnost

FRANCE STELÈ, MONUMENTA ARTIS SLOVENICAE II. Akademska založba v Ljubljani, 1938.

V drugem zvezku svojega monumentalnega dela o slovenskih umetnostnih spomenikih obravnava Francè Stelè slikarstvo baroka in romantike. Da bi ustvaril večjo celoto in obenem označil novo dobo v odnosu do obširno obdelanega slikarstva sred-